

Muri. Közismert *muri* szavunk a szalonképes, bár familiáris képződmények közé tartozik. Határozottan az „úri világ“ képzetét kelti föl, Móricz Zsigmond *Uri muri* című darabja óta (1928.). Kevesen tudják azonban a *muri*-ről, hogy eredetileg a tolvajnyelv szava volt. Aránylag nem is régi: 1862-ben jelentkezik, ami 1782-ben szótározott tolvajszavainkhoz képest (*balek, fejes, leves, pléte, rajzol, ruhi*) új fejlemény. (Vö. ezekről BÁRCZI GÉZA, A „pest nyelv“: MNy. XXVII, 228 és XXVIII, 85.)

Íme a *muri* szótörténeti adatai:

TORONYAI (A rablóknak... beszédeik. Pest, 1862.): *murizni* 'lármázni', 'veszekedni'. — V. ERDÉLYI (Das Leben und Treiben der Gauner. Bp., 1889.): *Muri machen* 'sich widersetzen', 'lärmen'. — JENŐ S. és VETŐ I. (A m. tolvajny. szót. Bp., 1900.): *muri* 'lárma', 'ellenállás'; *muriz* 'lármázik', 'veszekedik'. — SIMONYI és BALASSA (M.-ném. szót. 1902.): *muri* 'das Zechgelage', 'die Kneiperei'. — TÁBORI K. és SZÉKELY VI. (A tolvajnyelv titkai. Bp., 1908.): *muri* 'ellentáll', 'lármáz'. — A tolvajnyelv szót. (kiadja a bp.-i rendőrség. 1911.): *muri* 'kiabálás, lárma', 'tolvajbanda'; *muriz* 'lármázik', 'verekedik'. — VELLEDETS (MNy. XIII, 60): *murizni* 'beszélni', 'viccelni, tréfálni', 'morogni'. — KABDEBÓ (Pesti jassz-szót. Bp., 1917.): *muri* 'lárma', 'veszekedés', 'botrány'; *murirozni* 'jajgatni'; *muris* 'jókedvű', 'korhely', 'bohém', 'lump'; *murizirs* 'botrány'; *murgázni* 'káromkodni'. — Saját gyűjtésem (1920.): *muri után a bank nyer!* (kártyások babonája) 'ha a poentörök egymás között összevesznek, utána a bankadó nyer'. — SZIRMAY I. és BALASSA J. (A m. tolvajny. szót. 1924.): *muri* 'lárma, kiabálás', 'mulatság'; *murgás*, *muris* 'mérgező'; *murizni* 'lármázni, kiabálni'; *murizni valakire* 'mérgezőnek lenni valakire'; *murgálni* 'veszekedni', 'zsémbeskedni'. — KÁLNAY GY. és BENKES J. (A tolvajny. szót. Nagykanizsa, 1926.): 'lárma' *muri*; 'lármázni' *murizni*. — Z. ZOLNAY V. (A kártya tört. Bp., 1928.): *murizik* 'az a játékos, aki veszekszik'. — MÓRICZ Zs.: *Uri muri* (1928.) 'zajos evés-ivás, mulatozás, dárídó'. — VAJTHÓ LÁSZLÓ (Diáknyelv: Nyr. LIX, 20.): *muri* 'zri', 'grimbusz', 'móka', 'fölfordulás', 'zavar', 'baj'. — KEMÉNY G. (Magyar Rendőr 1937.

¹ STITH THOMPSON, Motif-Index of Folk-Literature V. Helsinki, 1935. 257. T. 26. I. Finger cut because of absorption in the charms of beloved.

² Kleinere Schriften II, 83—7.

január 1.); *muri* 'kiabálás, láрма'. — BALASSA J. (A m. ny. szót. 1940.): *muri* (tréfás) 'mulatság, ivás, dőzsölés'; *muris* 'tréfás, vidám, mulatságos'; *muriz* 'mulat, iszik, dőzsöl'. (B. helytelenül mellőzi a 'láрма' jelentést.) — Saját gyűjtésem (1951.): *muris* 'humoros (dolog), amin nevetni lehet'; *ne murizz!* 'ne veszekedj!'; a *főnök murit csinált* 'leszidta a hibát elkövető tisztviselőt és környezetét'.

A *muri* eredetének nyomozására mindenképp szükséges a jelentések tisztázása. 1. A legrégebb (1862.) és mai napig fönntartja magát a 'lármáz', 'veszekedik' jelentés, amelynek lényegtelenül eltérő változata a 'sich widersetzen' (1889.), 'ellentáll' (1908.). 2. A másik fő jelentés, amelyből a lényegtelen eltérések levezethetők, csak 1902-ben jelentkezik: *muri* 'dorbézolás', 'ivászat'; 'tréfálni' (*murizni* 1917.); 'jókedvű' (*muris* 1917.); 'mulatság' (*muri* 1928.) stb. Nyilván a 'láрма' volt a *muri* kiinduló jelentése. A változás fázisai: 'láрма' → 'zajos viselkedés' → 'zajos mulatás' → 'mulatság' → 'úri muri', amely utóbbiban már van némi pejorativ él, a henyé dorbézolás. megbélyegzése. A jelentéskettség mai napig főnnáll a *muri* szóval és származékaival kapcsolatban.

Ami a *muri* etimológiáját illeti, BÁRCZI (SzófSz.) a következőket mondja: „*muri* (1900 [?] körül) eredete ismeretlen.“ — A fölmerült és fölmerülhető származtatásokat öt csoportba oszthatjuk: I. Onomatopoeitikus, spontán nyelvteremtés. II. Népnyelvi. III. Cigány. IV. Francia, román. V. Rotwelsch, azaz német tolvajnyelvi.

I. CzF. szerint van két „elvonat hangutánzó gyök“ nyelvünkben: a *mor-* (*morog*) és a *murr-* (*murran*). Ilyen képzelt gyökökből levezetni a *muri*-t nem lehet. A *morog*, a *mordul*, *moraj*, *murran* hangutánzó szavakból (BÁRCZI, SzófSz.) való kifejlődése a *muri* szónak nem bizonyítható és nem is valószínű. BALASSA (1940.) tréfás, játszi szónak tartja a *muri*-t. Ez a szempont, amely CZUCZOR és FOGARASI idejében még a délibábos nyelvmetafizikából táplálkozott, újabban ismét előtérbe nyomult az etimológiai szótárakban (GOMBOCZ és MELICH, DAUZAT, KLUGE és GÖTZE). Bármennyire is termékeny pozitív és módszeres keretek között ez a szempont, pl. éppen a nem-hangfestő jellegű szavak (*cafaj*) eredetére vonatkozólag, a nyelvtörténeti adatok sokszor kiküszöbölhetővé teszik. Már BÁRCZI óvatosságot ajánlott a spontán szóalkotás föltevésében (MNY. XXVIII, 85). A *zri*, a *siti*, a *ribi*, a *bambim* 'templom' (BÁRCZI i. h. szerint magyar termék), a *csikk*, a *dilis*, a *hé*, a *leffes* 'bátor', a *titi* 'fej', (BÁRCZI i. h. kétségesnek tartja reduplikációs jellegét), a *trará* 'postakocsi' (BÁRCZI i. h. szerint magyar termék) első pillanatra spontán, hangfestő jellegű, belmagyar szavaknak látszanak, de mégis átvételek a rotwelschből... — Említsük meg egyébként, hogy a franciában van egy 'zsivaj' jelentésű expresszív szó, amely a *muri* hangkombinációihoz hasonlít: *tintamarre* 'nagy zsivaj kavarodás' (a XIV. század óta), amely DAUZAT szerint (Dict.Étym. 1947.) expresszív alakulat, a *tinter* igéből és egy homályos elemből (élément obscur).

II. Ami a *muri* népnyelvi származásának — eddig még senkitől nem javasolt — lehetőségét illeti, a NYSZ., CZF. és MTsz. erre semmi alapot nem szolgáltatnak. A népnyelvi *murit*, *morit*, *muritál*, *muritol* 'meghal' jelentésű igék (MTsz.) hangbelileg és jelentésben is távollesnek a *muri*, *murizik* 'láрма', 'mulatás' körétől.

III. JENŐ és VETŐ (1900.) a *muri*-t cigány eredetűnek tartják. Az idevonható magyarországi cigány-adatok: *merav* 'meghalok', *meriben* 'halál', *moriben* 'háború' (IHNÁTKO GYÖRGY, Cigány nyelvtan. Losonc, 1877.); *meribé*, *meriben* 'halál', *murdarel* 'megdögöl', 'meggyilkol', *merel* 'meghal', *murdel* 'mészárol', *marel*, *mudarel* 'öl', *marel* 'ver', *maripé* 'verés'; meg kell még jegyezni, hogy a 'lárma', 'lármáz' megfelelői a cigányban: *csingar*, *csingardel* (JÓZSEF fhg. 1893.) Hogy a 'meghal', 'öl', 'háború' jelentésű cigány szavakból miként lett volna a magyar 'lárma', 'veszekedés' jelentésű, fonetikailag is eltérő *muri* szó, azt nehéz volna elképzelni.

Föltéve, hogy a magyar nyelvöszton éppen a 'meghal' jelentésű szócsoporthól formálta volna a 'lárma' jelentésű *muri*-t, akkor ezt kényelmesebben megtalálhatta, készen kaphatta volna a bécsi alvilág nyelvében. A szavak társadalmi úton terjednek. A jassz szavak világa pedig a múlt század közepén közelebb állott a rotwelsch szavak bécsi világához, mint a vele érintkező, de külön csoportot alkotó cigányokhoz. Ime egy bécsi rendőrtisztnek, W. POLZERNEK (Gaurerwörterbuch. München, 1922.) idevonatközo adatai: *Meriben*, *Merimos*, *Merla* 'Tod'; *meriv* 'sterben'. Nyilván cigány eredetűek ezek is, de abban az esetben, ha a magyar jassz szó cigány eredetű és megvan a rotwelschben: inkább az utóbbi a közvetlen forrás. Így történt ez, a rotwelschen keresztül a következő esetekben: *csávó* 'fiú' < cig. *csavó* 'fiú' ~ rotw. *Tschawo* 'Knabe', 'Bursch' | *csór* < cig. *csór* 'tolvaj', *csor* 'lopj' ~ rotw. *Tschorr* 'Dieb', *tschorrlen* 'stehlen' | stb. Ezeknek a cigány szavaknak évszázadokon át bőven lett volna alkalmuk bejutni a magyar köznyelvbe, de csak most ütköztünk beléjük, mikor a jassz nyelv a német rotwelsch cigány elemeivel spēkelve fölszínre került. Ennek a ténynek társadalmi okait érdemes volna szorosabban megvizsgálni.

Egyébként a halállal kapcsolatos cigány szavak a latin *mors* indoeurópai családjába tartoznak (vö. WALDE, ERNOUT és MEILLET szótárai). A magyar népnyelvi *murit*, *mögmurit* stb. alakok (vö. fentebb és MTsz.; Nyr. XLV, 139) nem cigány, hanem rumén eredetűek (OLTYÁN S.: Nyr. XLV, 260; G. BLÉDY, *Influența limbii române asupra limbii maghiare*. Sibiu, 1941. 69), és semmi közük a *muri*-hoz.

IV. Francia? Rumén? Minthogy a tolvajnyelvben semmi sem lehetetlen, említsük meg a francia argot két szavát: *murer* 'assomger' 'megölni'; *se murer* 'se battre', 'verekedni' (vö. LA RUE, *Dict. d'argot*. 1933.). A mi a *muri* és a rumén *murit* 'meghalt' kapcsolatát illeti, ez nem is szorul cáfolatra. Több joggal lehetne egy rumén hangutánzóra gondolni: *mürri* (ejtése kb.: *murui*) 'morogni' (kutyáról); vö. H. TIKTIN, *Rum.-deutsches Wb.* I, 1895. Ezt azonban fölösleges lett volna átvenni, mert a magyarban is van hangutánzó megfelelője...

V. Marad az eleve legvalószínűbb lehetőség: a rotwelsch eredet. A *muri* megfelelői nem artoznak a rotwelsch ősi. évszázados¹ tulajdonai közé, mint a *meló*, a *vagány*, a *hóhem*. Modern tolvajszó, mint

¹ A. BACH (Gesch. d. d. Spr. 1943. 145) utal a rotwelsch XVI. századi termékenyítő virágzásra. FR. KLUGE (Rotwelsch. 1901.) első rotwelsch szógyűjteménye 1343-ból való: szerepel benne a *granuner*, amelyet SZIRMAY és BALASSA tolvajszótára 1924-ben regisztrál!

maga a *jassz*. KLUGE, AVÉ-LALLEMANT nagy forrásmunkái nem ismerik. A bécsi Polizei-Direktion „Wörterbuch der . . . Kochemersprache“ című (1854.) kiadványában azonban szerepel egy *moren*, *murren* 'bellen', 'ugatni' ige. Ez az őse az idézett POLZER-féle jegyzékben (1922.) található adalékoknak: *moren* 'Lärm machen'; *Murer* 'Rauferei', 'Lärm', 'Auflauf'; *murerisch* 'verdriesslich'; *Schneemurer* 'blinder Lärm'; *Muri* 'Gans'; *Hamor* 'Lärm', 'Streit'. Ezek a szavak hangalakban is, jelentésben is megegyeznek *jassz* eredetű *muri* szavunkkal. Hogy miképen támadtak belőlük a *muri* és változatai, egészen a németes *muriroz* alakig, — talán éppen az utóbbi volt a kiindulás (*Murer* > *muriroz*), amelyből a *muri* elvonás — azt pontosan nem tudhatjuk. Az *-i* képzőre, illetőleg szóvégre sok magyar analógia van (vö. LEHR, Toldi. 1882. 341: *hányi-veti*, *rátarti*, *játszi*; MTsz.: *lopiba* készült 'alattomban'; LACZKÓ GÉZA, Játszi szóképzés: NyF. 49. sz. 15; *becsali* csárda (Nyr. XLV, 319); Arany a *Vörös Rébék*-et *Rebi* néninek is nevezi (1877.); *mozi*, *taxi*, *csari* 'vásárcsarnok'; *intí* 'intézet' (diáknyelv); legújabbán: *fagyí* 'fagylalt'; a *jassz*-ban is: *pasi*, *habsi*, *hári*, *stadi*, stb. De van sok magában a rotwelschben is (*bodi*, *Bradi*, *éuzi*, *dilinipi* 'Dummheit', *Faci*, *Gagi* 'Bäuerin'; vö. *Gadzo* 'Bauer', 'gádzsó' stb.) és egyéb nyelvekben (svájci német, osztrák-német, angol).

Egyébként köztudomású, hogy a *jassz* a nyelvteremtés korlátalan világa. Itt nem sokra megyünk a nyelvszokásra, analógiákra, hangtörvényekre, deverbális főnévképzőkre avagy denominalis ige-képzőkre való hivatkozással: a szó megszületik, akár fejtetőre állítva is.

A magyar *muri*-val kapcsolatos rotwelsch alakok további előzményei voltaképpen kívül esnek a magyar etimológiai kutatáson. Ebben az esetben nem is érdekesek. De mégis említsük meg, hogy nyilván összefüggnek az említett rotwelsch szavakkal a hangutánzó eredetű, német-köznyelvi *murren* 'brummen', 'unzufrieden sein'; *murrig* 'verdriesslich, übellaunig, brummig'; *Murrkopf* 'übellauniger Mensch' alakok (Sprach-Brockhaus. 1935.), a jelentésük azonban nem adja a magyar-*jassz* *muri* 'lárma' pontos megfelelőjét. A Sprach-Brockhaus, WEBER, H. PAUL szótárai nem ismerik a *Gemurre* 'sutlogva terjesztett szóbeszéd' szót, amit azonban egy német könyvben olvastam (H. Beecher Stowe: Onkel Tom's Hütte, aus d. Engl. übers., Reclam 251). Megvan GODENHJELM német-finn szótárában is (1906.).

A *murgás*-féle alakok vagy a *morog* hatása alatt keletkezett változatai a *muri*-nak, vagy a *mérges* *játszi* elferdítései.

ZOLNAI BÉLA.